

Camelia Stan

ASPECTE ALE CUANTIFICĂRII GRUPULUI NOMINAL. O PERSPECTIVĂ VARIAȚIONALĂ, DIATOPICĂ

Articolul tratează câteva tipuri de structuri cuantificate ale grupului nominal din limba română. Faptele și fenomenele care fac obiectul acestei discuții sunt circumscrise din punct de vedere regional sau prezintă particularități diferite în anumite varietăți dialectale/subdialectale ale românei.

Lucrarea conține rezultate parțiale ale unei cercetări mai largi realizate asupra acestei problematice, în cadrul proiectului colectiv *Variație sintactică în româna actuală nonstandard* (proiect inclus în planul Institutului de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti” al Academiei Române).

Obiectivul nostru, în cele ce urmează, este acela de a formula doar câteva observații cu caracter descriptiv, fără extindere teoretică, explicativă.

1. TIPARUL NUMERAL CARDINAL + *DE* + NUME

Structura care include un cuantificator numeral cardinal și un nume cuantificat, legat de numeral prin prepoziția *de* (1), este specifică limbii române.

(1) (drom.) *douăzeci de oameni*.

Caracterul specific al construcției a fost remarcat de multă vreme și discutat în cadrul unor comparații cu limbi romanice sau nonromanice; bibliografia problemei este vastă (o contribuție de referință este cea a lui Meyer-Lübke 1900: 276; v. între mulți alții, mai recent, Gauger 1996: 11; Sala 2006: 133; Iliescu 2013: 208; pentru explicarea construcției prin influența limbii bulgare, v. Sandfeld 1930: 149; cf. Bourciez 1956: 588, § 496; Rosetti 1986: 279; pentru o explicație a construcției pe teren românesc, v. Lombard 1974: 105–106; recent, Stan 2010: 242–244).

Construcția numeralului cardinal cu substantivul are particularități diferite în dialectele limbii române.

1.1. În dacoromână, numeralele cardinale din seria *unu–nouăsprezece* și numeralul *zero* se atașează direct numelui cuantificat, antepuse numelui:

(2) a. (drom.) *doi/zece/nouăsprezece oameni*;
b. (drom.) *zero grade*.

Construcția prepozițională cu *de* a numelor cuantificate apare după numeralele cardinale care exprimă numere mai mari de *nouăsprezece: douăzeci* etc. (1). Fac excepție numeralele compuse corespunzătoare cifrelor mai mari de *o sută*, care au în poziție finală un numeral din seria *unu–nouăsprezece*; după aceste numerale, numele cuantificat se atașează direct, fără *de*:

- (3) a. (drom.) *o sută unu grade*;
b. (drom.) *o mie nouăsprezece lei*.

Structura NUMERAL CARDINAL + *de* + NUME era deja fixată în dacoromâna veche. Tiparul este general în cele mai vechi texte românești conservate, și anume în traducerile și în documentele originale din secolul al XVI-lea (Stan 2013: 46). Nu se observă diferențe, din acest punct de vedere, între varietățile regionale ale dacoromânei vechi.

- (4) a. (drom.) *o mie de ani [...] 70 de anii [...] 80 de anii* (PH.1490–1516, Moldova: 76^v–77^f; v. o datare diferită, în SOR: 645; cf. PS.1573–1578, Moldova: 148^v–149^f; v. comparația psaltirilor din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, ap. I.-A. Candrea, în PS: 189);
b. (drom.) *50 de oamini* (DÎ.1521, I, *Scrisoarea lui Neacșu*, Câmpulung, Argeș: 95);
c. (drom.) *60 de ani* (PO.1581–1582, Orăștie: 84).

Stabilitatea tiparului este relevantă și de faptul că numeralele cardinale și-au menținut în diacronie, până astăzi, proprietatea sintactică de a se construi cu *de*, respectiv fără *de*.

De era omis uneori (ca și în dacoromâna actuală), doar pentru concizia notației, în liste de inventar, de cheltuieli sau de prețuri, în testamente, în acte de donație etc. Structurile fără *de* (ca și cele cu *de*) erau variate regional:

- (5) a. (drom.) *340 bani* (DÎ.1579–1580, VI, Oltenia: 99);
b. (drom.) *100 talere* (DÎ.1600, CXIV, Bistrița: 206).

1.2. Structura NUMERAL CARDINAL + *de* + NUME este mai extinsă în aromână decât în dacoromână.

Analiza unui corpus de texte actuale (înregistrate și editate de Nicolae Saramandu), incluzând material lingvistic reprezentativ pentru aromâna vorbită în Dobrogea în secolul al XX-lea (corpus indicat, în continuare, prin sigla AD), relevă faptul că structura cu *de* este utilizată, cel puțin formal, și la numeralele cardinale din seria 10–19. Semantic însă unele contexte sunt ambigue, prepoziția *de* putând avea și valoarea partitivă „dintre”.

- (6) (arom.) *ș-alță vârl daz di fiçor* „alți vreo zece de/dintre feciori” (AD.1976: 309, Cogealac, grai fărșerot, vorbitor originar din Grecia); (drom.) *alți vreo zece (dintre) feciori*.

Structura partitivă cu *de* este veche în limba română și corespunde tiparului prepozițional cu *de* care a înlocuit în latina vulgară genitivul partitiv (Densusianu 1938: 403). În dacoromână, structura partitivă cu *de* era bine reprezentată în textele vechi, din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (Stan 2013: 57–58; cf. Nedelcu 2009: 166–167); treptat, *de* partitiv a pierdut teren în dacoromână, în concurența cu prepozițiile *din*, *dintre*. În secolul al XIX-lea, utilizarea tiparului partitiv cu *de* în dacoromână s-a datorat (și) influenței moderne, culte, a modelului sintactic francez și italian (Nedelcu 2015: 258).

În alte structuri aromânești actuale, însă, interpretarea partitivă a prepoziției *de*, după un numeral cardinal, este exclusă:

- (7) a. (arom.) *ș-çará di unâ... țispraz di bărtățî lunçimî* „și era de [...] cincisprezece de brațe lungime” (AD.1967: 230, jud. Tulcea, grai grămostean, vorbitor originar din Grecia); (drom.) *cincisprezece brațe lungime*;
b. (arom.) *cu dausprăçiz de mulăr* „cu douăsprezece de muieri” (AD.1976: 309, Cogealac, grai fărșerot, vorbitor originar din Grecia); (drom.) *douăsprezece muieri*.

Uneori, la același vorbitor, numerele cardinale compuse cu „zece” sunt construite în aromână cu „de”, iar numeralul cu structură internă neanalizabilă, moștenit din latină, arom. *ȳinçit* „douăzeci” este construit fără „de”.

- (8) a. (arom.) *ȳinçit kílometri* „douăzeci kilometri” (AD.1976: 30, jud. Constanța); (drom.) *douăzeci de kilometri*;
b. (arom.) *obçiz di kílometri* „optzeci de kilometri” (AD, *ib.*); (drom.) *optzeci de kilometri*;
c. (arom.) *ținçiz di kílometri* „cincizeci de kilometri” (AD, *ib.*); (drom.) *cincizeci de kilometri*.

1.3. Structura NUMERAL CARDINAL + *de* + NUME este înregistrată în meglenoromână la numerele cardinale, începând cu 11 (9a, b); numerele până la 10 (inclusiv) se leagă de nume direct, fără prepoziție (9c) (P. Atanasov, în TDR: 536):

- (9) a. (meglenorom.) *únsprăti di iez* „unsprezece de iezi”; (drom.) *unsprezece iezi*;
b. (meglenorom.) *țínsprăti di nel* „cincisprezece de miei”; (drom.) *cincisprezece miei*;
c. (meglenorom.) *zçăti inși (zçăti çnș)* „zece inși”; (drom.) *zece inși*.

1.4. Legarea directă a numelui, fără *de*, după numeralul cardinal este atestată în istroromână, în înregistrări din secolul al XX-lea:

- (10) (istrorom.) *oșăndeșet și oșăn ân* „optzeci și opt ani” (HS.1964: 96–97, Croația); (drom.) *optzeci și opt de ani*.

2. ARTICULAREA NUMERALULUI

În meglenoromână, numeralul cardinal aflat în poziția inițială a unui grup nominal referențial definit poartă articolul enclitic (Caragiu Marioțeanu 1975: 280; Mišeska Tomić 2006: 155–156), iar numele este nearticulat:

- (11) a. (meglenorom.) *dôuli fête* (drom. *celor două fete*; *-li*, articol hotărât enclitic, feminin plural; ap. Caragiu Marioțeanu 1975, loc. cit.);
 b. (meglenorom.) *dôuli luminôr* (HS.1974: 90, jud. Tulcea; *-li*, articol hotărât enclitic, feminin plural; numeralul articulat este redat în formă literarizată prin numeral colectiv: drom. *amândouă lumânările*, în HS.1974: 91);
 c. (meglenorom.) *doi (primi) aibi porț* „cei doi (primi) albi porci” (ap. Mišeska Tomić 2006: 156; *-i*, articol hotărât enclitic, masculin plural; numeralul cardinal articulat poate fi urmat de numeralul ordinal); (drom.) *cei doi (primi) porci albi*.

Structuri similare există și în aromână (Mišeska Tomić 2006: 170–171).

În dacoromână, determinarea definită a grupului nominal cuantificat printr-un numeral cardinal antepus numelui se realizează cu ajutorul elementului demonstrativ *cel*, plasat pe prima poziție a grupului: drom. *cei doi oameni*. Numeralul cardinal este nearticulabil enclitic. În secolul al XVI-lea, structurile cu *cel* alternau, uneori în același text, la mică distanță, cu structurile mai vechi, în care determinarea definită se realiza prin articularea enclitică a numelui, după numeral:

- (12) (drom.) *zeace cuvintele [...] ceale zeace cuvinte* (CCat.1560: 4^{r-v}).

Începând cu secolul al XVI-lea, în dacoromână este atestată tendința de pierdere a caracteristicilor formale și semantice ale elementului *cel* și de gramaticalizare a acestuia ca determinant definit, apropiindu-se parțial de statutul articolului hotărât. În acest proces, *cel* a preluat unele funcții îndeplinite anterior de articol (Stan 2016). Dacoromâna a generalizat structura nouă, cu numeralul cardinal precedat de *cel*, iar aromâna și meglenoromâna, dialecte conservatoare, au menținut structura veche, cu numeralul cardinal articulat enclitic.

Forme actuale ale numeralelor articulate, cu valoare colectivă, au fost înregistrate de asemenea în graiurile dacoromânești din nordul Bulgariei: *doili*, *dooli*, *trejli* (GDNB: XCIII). Acest fapt relevă caracterul conservator al graiurilor dacoromânești din sudul Dunării.

3. CUANTIFICATORUL *CÂTE*

3.1. Elementul *câte*, cu valoare distributivă sau indefinită, are compatibilități de combinare mai largi în unele varietăți regionale ale limbii române decât în dacoromâna standard.

În structurile aromânești contemporane, din corpusul AD, *căti/căti* este utilizat în combinație cu cuantificatorul indefinit arom. *vârnu* „vreun(ul)” (13); în dacoromâna standard, *câte* nu se combină cu formațiile compuse care includ elementul *vre-*.

- (13) (arom.) *căti vâru qaii* „câte o oaie” (AD.1967: 288, jud. Constanța, grai fărășerot, vorbitor originar din Grecia; v. și AD.1967: 254, jud. Constanța, grai grămostean, vorbitor originar din Grecia); (drom.) **câte vreo*.

Arom. *căti/căti* este urmat uneori de adjectivul cantitativ „mult”; în dacoromâna standard construcția este posibilă (fiind similară structurii *câte puțin*), însă nu este uzuală.

- (14) (arom.) *ațea căti multă malamă* „aducea câte mult aur” (AD.1967: 272, jud. Constanța, grai grămostean, vorbitor originar din Grecia).

3.2. În unele varietăți regionale, *câte* este de asemenea un cuantificator invariabil (înregistrat ca numeral invariabil, în DA s.v.), cu sensul indefinit „puțin(ă)”. Se combină inclusiv cu nume feminine, la singular și la plural. Este utilizat în graiurile dacoromânești din Banat, din Serbia și în istroromână. Această distribuție areală pune în evidență legătura istroromânei cu graiurile dacoromânești sud-vestice.

- (15) (drom.) *mă mână mama după kâte čireše* (AF.1935, 1937: 121, Caraș-Severin);
 (16) (drom.) *le dă să bię căta răkie* (AF.1934: 122, Caraș-Severin).

4. CUANTIFICATORUL *NIMIC*

Nimic este folosit adjectival, cu valoare de cuantificator negativ, în structurile regionale de tipul:

- (17) (drom.) *nimic leac* „niciun leac” (Maramureș, TDR: 335).

Nimic, din structurile regionale actuale, trebuie pus în legătură cu vechiul *nemică* (< lat. NE MICA „nici fărămă”; DLR s.v. *mică*¹, *nimic*; Iliescu 2013: 287–288; cf. Densusianu 1938: 196).

5. TIPURI SPECIALE DE CUANTIFICATORI COMPUȘI

5.1. Unele compuse pronominale sau numerale (în general, formații vechi), cu funcție de cuantificator al grupului nominal, au circulație exclusiv regională, nefiind utilizate în dacoromâna standard: *fișcare*, *alcevașilea* (Muntenia, TDR: 177); *nișticavai* (Moldova, TDR: 222); seria *unspreși suti* (= 1100) – *nouâspreși suti* (= 1900) (Moldova, TDR: 223); *macar še*, *acar-še* (Banat, TDR: 260); *acărce* (*acarce*) „orice” (Crișana, TDR: 304); *amuce* „oarecare”, *oricariva*, *oricâtva* (Maramureș, TDR: 335); *o sută și unu* (Transilvania, TDR: 374) etc.

- (18) a. (drom.) *hiteșcare săptămână* (AF.1906: 508, Călărași);
 b. (drom.) *amuce fată*, *amuce Pătru Lungului* „o oarecare fată, un oarecare Pătru” (TDR: 335);
 c. (drom.) *oricariva om* (TDR: 335);
 d. (drom.) *oricâtiva ani* (TDR: 335).

5.2. Numeralul ordinal compus cu formantul *a* invariabil: *a doilea*, este frecvent în Banat și în Transilvania, dar a fost înregistrat în întreaga arie dacoromânească (TDR 260, 374; HS.1966: 71, Mehedinți).

6. EXPRESII

6.1. Gruparea *de totului* „de tot” gradează modificatorul cantitativ *mulți*, în structuri de tipul celei din (19). Gruparea este utilizată regional, nu apare în dacoromâna standard.

- (19) (drom.) *anu ăla o fost tare mulți lupi aici*, *de totului* [„(mulți) de tot”, n. ed.], *de totului* (HS.1975: 53, Sălaj).

6.2. Unele structuri care conțin numerale cardinale sunt specifice graiurilor oltenești: *pân-la a de trei și a de patru-i a moași* „cea de a treia (a patra) zi”, *pe-a de zece* „a zecea parte”, *ăl dă zece* „cel de al zecelea” etc. (TDR: 179).

7. CONCLUZII

Analiza materialului lingvistic dialectal pune în evidență numeroase particularități de detaliu ale varietăților regionale românești, privind mai ales inventarul cuantificatorilor grupului nominal și proprietățile lor sintactice.

Analiza permite însă și formularea unor observații generale. Acestea vizează caracterul conservator al graiurilor dacoromânei (care păstrează numeroase particularități de limbă veche), caracterul conservator al dialectelor sud-dunărene (aromâna, meglenoromâna, istroromâna) și al graiurilor dacoromânești sud-dunărene (din Bulgaria, din Serbia), unele asemănări între istroromână și graiurile dacoromânești sud-vestice (din Serbia și din Banat).

BIBLIOGRAFIE

CORPUS

- AD = Nicolae Saramandu, 2007, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.
- AF = Andrei Avram (coord.), Laurenția Dascălu-Jinga, Maria Teodorescu, Anca Ulivi, 1988, *Antologie fonetică a limbii române*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, I. P. Filaret.
- CCat. = Coresi, *Catehism*, [Brașov, c. 1560]; Alexandra Roman Moraru (ed.), 1982, în Ion Gheție (ed. coord.), 1982, *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, p. 19–128.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*; Alexandru Mareș et al. (ed.), 1979, București, Editura Academiei Române.
- GDNB = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, 2006, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.
- HS = Maria Marin, Marilena Tiugan (ed.), 2014, „*Harta sonoră*” a graiurilor și dialectelor limbii române, București, Editura Academiei Române.
- PH = *Psaltirea Hurmuzaki*, [Moldova, c. 1490–1516]; Ion Gheție, Mirela Teodorescu (ed.), 2005, București, Editura Academiei Române.
- PS = *Psaltirea Scheiană*, [Moldova, 1573–1578]; I.-A. Candrea (ed.), 1916, II, București, Socec.
- TDM III = Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, 1976, *Texte dialectale. Muntenia*, III, seria II, *Texte și glosare*, 4, [București], Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, I. P. Filaret.

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- Bourciez1956 = Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane* [ed. I: 1910], Paris, Klincksieck.
- Caragiu-Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- DA/DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, Socec, Universul, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1913–1948; Editura Academiei Române, 1965–2010.
- Densusianu 1938 = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, Leroux.
- Gauger1996 = Hans-Martin Gauger, „Les particularités de la langue roumaine”, în Maria Iliescu, Sanda Sora (Hrsg.), *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik. Akten des Internationalen Kolloquiums der Südosteuropa-*

- Gesellschaft und des Instituts für Romanische Philologie der Universität München, Tutzing, 30.3.-2.4.1993*, în *Balkan-Archiv*, neue Folge, Beiheft, 11, Südosteuropa-Schriften, 14, Veitshöchheim bei Würzburg, p. 1–17.
- Iliescu 2013 = Maria Iliescu, *Varia Romanica*, Berlin, Frank & Timme GmbH Verlag.
- Meyer-Lübke 1900 = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, Welter.
- Mišeska Tomić 2006 = Olga Mišeska Tomić, *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*, Dordrecht, Springer.
- Nedelcu 2009 = Isabela Nedelcu, *Categoria partitivului în limba română*, București, Editura Universității din București.
- Nedelcu 2015 = Isabela Nedelcu, „Prepoziția”, în Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii române în secolele al XIX-lea și al XX-lea* [ed. I: 2012], București, Editura Academiei Române, p. 249–260.
- Rosetti 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea* [ed. I: 1938], [București], Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala 2006 = Marius Sala, *De la latină la română* [ed. I: 1998], București, Univers Enciclopedic.
- SOR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Stan 2010 = Camelia Stan, „On the grammaticality status of numerals in Romanian”, *Revue roumaine de linguistique*, 55, 3, p. 237–246.
- Stan 2013 = Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București.
- Stan 2016 = Camelia Stan, „Gli stadi di evoluzione del dimostrativo *ceľ*”, în Adam Ledgeway, Michaela Cennamo, Guido Mensching (éd.), *Actes du XXVIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Nancy, 15-20 juillet 2013). Section 4: Syntaxe*. Nancy, ATILF. <http://www.atilf.fr/cilpr2013/actes/section-4.html>.
- TDR = Valeriu Rusu (coord.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc.

NOTES ON NOMINAL PHRASE INTERNAL QUANTIFICATION.
A LANGUAGE VARIATION, DIATOPIC PERSPECTIVE

(Abstract)

The paper deals with a few types of nominal phrase internal quantified structures in Romanian. The facts and the phenomena discussed are geographically circumscribed, being characteristic only to certain dialectal and sub-dialectal varieties of Romanian.

Cuvinte-cheie: româna veche, româna modernă, cuantificare, grup nominal, variație diatopică.

Keywords: old Romanian, modern Romanian, quantification, noun phrase, diatopic variation.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13
Universitatea din București, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet nr. 5–7
camelia.stan@litere.unibuc.ro*